

Müasir dövrdə coğrafiya elmi sahəsində aparılan tədqiqat işlərinin nəticələri yeni yaradılan vəsaitlər sisteminə (xəritə, sxem, plan, coğrafi rəsm, şəkil və s.) öz əksini tapır. Məlum olduğu kimi, məktəbdə şagirdlər başqa fənlərlə yanaşı coğrafiya fənninin əsaslarını öyrənirlər. Ölkəmizdə elmin, mədəni və texniki tərəqqinin sürətli inkişafı coğrafiya fənni üzrə tədris vəsaitinin müntəzəm olaraq təkmilləşdirilməsinə səbəb olur. Bu fənlərin tədrisi zamanı qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdən biri də müxtəlif növlü vəsaitləri toplayıb, yeri gəldikcə dərslərdə onlardan istifadə etməkdir. Bu iş isə məktəbdə coğrafiya kabinetində həyata keçirilə bilər. Coğrafiya fənninin tədrisi üçün xüsusi təchiz edilmiş kabinet zəruridir. Məktəb coğrafiyası dərslər kitabını mexaniki surətdə əzbərləməkdən, coğrafi hadisələrin dərinədən öyrənilməsinə və izah edilməsinə keçməyə başladığı zaman təbii olaraq tədrisin əyaniliyinə olan tələblər artır.



Coğrafiya kabinetləri necə qurulmalıdır?

Firduz ƏHMƏDOV,
*R.Məmmədov adına 269 nömrəli
tam orta məktəbin coğrafiya müəllimi*

Lətifə ƏHMƏDOVA,
*251 nömrəli tam orta məktəbin
coğrafiya müəllimi*

Həqiqətdə də tədris vəsaitinin zənginliyinə, müxtəlifliyinə və əhatə dairəsinə görə coğrafiya biologiya, kimya və fizikadan geri qalmır, halbuki bu fənlərin kabinetlərsiz tədrisinə yol verilmir. Təkcə bütün ölkələrə aid xəritələrin sayı 30-40-dan az deyildir. Cədvəl və şəkil (divar və albom şəkilləri, stereoskopik şəkillər, diapozitivlər, diafilmlər və s.) kimi tədris vəsaitinə gəldikdə heç elə bir hədd yoxdur ki, müəllim onları topladıqdan sonra kifayət qədər vəsaiti var deyə bilsin. Bundan başqa müəllim qlobuslar və fiziki coğrafiyaya aid müxtəlif cihazları, iri relyeflər, təbii vəsait kolleksiyasını, cizgi ləvazimatını, əməli işlər üçün zəruri olan materialı (qum, gil, yapışqan və s.) habelə atlasları, xəritələri, şəkilləri, müxtəlif illüstrasiyaları, modelləri, təcrübə nümayişinə dair müxtəlif avadanlıqları, əyani vəsaiti nümayiş etdirmək üçün zəruri olan qurğuları, dərslər kitablarını, başqa coğrafi ədəbiyyatları yığmaq üçün də bir neçə şaf lazımdır.

Məktəblərin əksəriyyətində coğrafiya kabinetləri olduğu halda, bəzilərində onların zənginləşdirilməsinə, dərslərin kabinet sisteminə keçirilməsinə o qədər də diqqət yetirilmir. Bundan başqa, uyğun olmayan otaqda vəsaitin yerləşdirilməsi də (xəritə və şəkillərin asılması, relyeflərin maketinin düzülüşü) bir sıra çətinliklər törədir; belə otaqlarda xəritə asmaq üçün yer və qarmaq olmur, dərslər əsasında isə bir deyil, bir neçə xəritə tələb olunur, belə otaqlarda relyefin maketi və ya qlobus qoymaq üçün masa da olmur, diapozitivləri, diafilmləri göstərmək üçün buranı qaranlıq etmək də mümkün olmur və s. Bu cür otaqlarda enidioskop, filmskop, kodoskop və elektron dərslərdən istifadə etmək çox çətindir. Bütün bunlar dərslərin xüsusi coğrafiya kabinet-sinfində və ya auditoriyasında aparılmasını tələb edir.

Nəhayət, bir ehtiyac da hiss edilir: o da məktəbdə kabinet muzeyi, yaxud tədris vəsaiti və şagird işlərinin daimi sərgisi olmasından ibarətdir. Belə muzeydə şagirdlərin ölkəşünaslıq sahəsində apardıqları işin nəticələri, müxtəlif xəritələr, planlar, profilər, diaqramlar, model və relyef maketləri, uşaqlar tərəfindən toplanmış təbii material nümunələri, həvəskar fotosəkillər və s. qoyula bilər. Bura, həmçinin coğrafiya səyahətləri haqqında məlumat, onların səyahət xəritəsi, şəkilləri və başqa tədris vəsaiti də qoymaq olar.

Beləliklə, əsl mənada ən yaxşı coğrafiya kabineti dörd otaqdan ibarət olmalıdır:

1.Kabinet-sınıf (auditoriya), 2.Vəsait saxlanılan kabinet, 3.Kabinet-laboratoriya, 4.Kabinet-muzey və ya daimi ölkəşünaslıq sərgisi.

Göstərdiyimiz vəzifələrə xidmət edə bilən və xüsusi təchizatı olan bir otağın olması vacibdir.

Xüsusi olaraq qeyd etməliyik ki, artıq Heydər Əliyev Fondunun vəsaiti hesabına yeni tikilən məktəb binalarında yüksək səviyyəli müasir tələblərə cavab verən kabinetlər yaradılmışdır. Həmin kabinetlər təsviri əyani vəsaitlərlə təchiz edilmişdir. Coğrafiya kabinetlərinin dörd tipindən hər birinin ayrılıqda zəhəri görünüş cəhətdən ödəməli olduğu tələbləri vardır.

Kabinet-auditoriya kifayət dərəcədə böyük olmalıdır. Belə ki, bir sinfin və ayrı-ayrı hallarda (məs: diapozitiv göstəriləndə, elektron dərslərlərdən istifadə edəndə), hətta iki sinfin şagirdləri bura asanlıqla yerləşsinlər. Kabinetlərin zəhəri tərtibatının orijinallığı, burada şagirdlər üçün işçi yerlərinin yaradılması, onların mövcud standartlara uyğunluğu, müəllim üçün masanın tərtibi, orada zəruri kommunikasiyaların quraşdırılması, tədris lövhəsi, təsviri əyani vəsaitlərlə təchiz edilməsi didaktik materialların saxla-

Məktəbdə coğrafiya kabinetləri və muzeylər

nılması üçün qapalı yerlərin olması vacibdir.

Müəllimin masası azı 2 m uzunluqda olmalıdır ki, burada qlobus, relyef və model kimi iri vəsaiti nümayiş etdirmək çətinlik törətməsin. Masanın üstünə elektrik lampası qoymaq üçün yaxınlıqda elektrik sıxacı da olmalıdır, lampadan və qlobusdan istifadə edərkən ilin müxtəlif fəsilərində Günəşin Yeri necə işıqlandırmasını izah etmək mümkün olsun.

Ən divarda, yazı taxtası ilə yanaşı xəritələr asılmalıdır. Bunlar üçün tavanda xüsusi qurğu düzəldilir və buna ən lazımı xəritələr bənd edilir. İstənilən xəritə lazım olduqca pərdə kimi tavandan aşağı endirilir və istifadə edildikdən sonra yenə yuxarı çəkilir. Əgər belə xəritəni qaldırmaq-endirmək qurğusunun düzəldilməsi çətin olarsa, xəritəni divardakı qarmaqlardan asmaq olar; xəritənin ağacı olmadıqda, onu basma mıxlar vasitəsilə taxta zolaqlara vurmaq lazımdır. Belə nazik taxta zolaqlar kabinet-auditoriyanın divarlarına bir neçə cərgə ilə vurulmalıdır ki, onlardan cədvəllər, şəkillər, diaqramlar, əlavə xəritələr və s. asıla bilsin.

Kabinet-auditoriya tavanının ortasında iri qara xətlərlə sinfin meridian və paralel istiqamətlərini çəkib onların üzərinə məhəlli uzunluq və enlik dairələrini qeyd etmək arzu olunur. Əgər kompasın meylli 50-dən artıqsa, onu buradaca qırmızı xətlə göstərmək olar. Tavandan maqnitli iri bir ox asılsa, daha yaxşıdır.

Böyük relyefin gipsdən hazırlanmış maketi və bəzən şəkli qoymaq üçün püpit kimi maili səthli xüsusi altlıqların olması da çox yaxşıdır: bunların üstünə qoyulan relyef formaları və şəkilləri masaya yaxınlaşmadan da asanlıqla görmək olar.

Xəritə saxlamaq üçün ən əlverişli üsul xəritələri öz ağaclarına möhkəm sarıyıb qayıq bağ və ya qaytanla bağladıqdan sonra divarlara bənd edilmiş dayaz ağac yuvalara dikinə qoymaqdan ibarətdir; bu yuvalar yuxarı tərəfdən adi pəncərə çətləri ilə bərkidilir, yuxarıdakı hər yuvanın qarşısında döşəmədə də belə yuvaciq vardır ki, xəritənin digər ucu bunun içinə qoyulduqda tərpənmir. Hər xəritəyə yarlıq bənd edilmişdir. Yarlıqda xəritənin adı və nömrəsi yazılmışdır. Nömrələr sıra ilə getdiyinə görə hər xəritə seriyasının yanından sıra ilə xəritələrin adları yazılmış siyahı asıldığına görə nömrələrdən istifadə etməyə istənilən xəritəni tapmaqda heç bir çətinlik törətmir. Götürülən xəritələri öz yerinə qoymaq da çox sadədir. Xəritələri ölkələrə görə ayırmaq daha əlverişlidir; hər ölkənin xəritələri də kateqoriyalara ayrılmalıdır. Xəritə seriyalarının üstündən divara yarlıqlar vurulmalıdır: yarlıq da iri xəritələrə yazılmalıdır. “Dünya xəritələri və yarımkürələr”, “Türk dünyasının xəritəsi”, “Azərbaycanın xəritəsi” və s.

Həmçinin kabinetdə təlimin texniki vəsaitləri kinoproyektor, kadoskop, epidiskop, filmskop, hesablama texnikası, televizor, maqnitofon, diapozitivlər, stereoskopik və başqa şəkilləri saxlamaq üçün şaf olmalıdır; bu şafda cihaz, model və kiçik relyef formalar da qoyula bilər. Təbii halda olan vəsaiti isə üzü şüşəli sərgi masalarında saxlamaq daha yaxşıdır. Laboratoriyada gil, plastilin, yapışqan, rəng, faner, şüşə, məftil, çəkil, qayçı, mıx və s. üçün, həmçinin kontur xəritələri, müxtəlif cizgi, sxem, rəsm və s. başqa çəkmək işində istifadə olunan millimetrlə və başqa kağızları saxlamaq üçün ayrı-ayrı şafklar olmalıdır. Qlobuslar və telluri şafkların üstünə qoyula bilər. Kabinet kitabxanası, atlaslar, dərslər sorğu ki-

tbları üçün də xüsusi şaf ayrılmalıdır.

Coğrafiya kabineti məktəbdə dərslər vaxtında və dərslərdən kənar vaxtda aparılan bütün coğrafi işlərin mərkəzi olmalıdır. Coğrafiya dərslərinin məşğələləri kabinetdə keçirilməli, həmçinin ölkəşünaslıq işləri burada getməlidir. Şagirdlər referatları, divar qəzetləri və cari hadisələrin xəritələri üçün burada material hazırlamalı, xəritə çəkmək, təcrübə üçün cihaz hazırlamaq və təcrübə aparmaq da olmalıdır. Bütün coğrafiya dərslərinin və bu fənnə aid olan əməli işlərin coğrafiya kabinetində aparılması arzu edilir. Buradan, həmçinin xüsusi şərait tələb edən diapozitiv, diafilm, videofilm, tədris kinofilmlərindən, elektron dərsləklər, kompüter dərsləri üçün də istifadə etmək olar.

Coğrafiya kabinetlərinin axırıncı tipi daimi sərgisi olan məktəb coğrafiya muzeyindən ibarətdir: buradakı sərgiyə şagirdlər tərəfindən toplanmış müxtəlif coğrafi kolleksiyalar, şagirdlərin coğrafiya üzrə hazırladıqları işlər, həmçinin kursun müəyyən şöbəsini əks etdirən bütün əyani vəsaitlər qoyulur. Bu sərgi bütün tədris ili ərzində tədricən təzələnməlidir: belə kabinetlərdə şagirdlərin dərslərdən kənar vaxtda tamaşa etməsi üçün şəkillər, təbii halda olan müxtəlif vəsait, modellər və lazımınca xəritələr də qoyulur. Bütün bunlar dərslər dəyişdikcə təzələnilir.

İstər şagirdlərin müstəqil çəkdiyi və istərsə hazır konturlara əsasən düzəldilən xəritələr, kartogramlar, diaqramlar, maketlər, şagirdlərin topladıqları material nümunələri, habelə bitki və heyvanat aləminə aid nümunələr ayrı-ayrı mənzərələrə, coğrafiyaya və yaşayışa aid fotosəkillər – bütün bunlar coğrafiya-kabinet muzeydə yerləşdirilə bilər.

Əgər təcrübəli müəllimin rəhbərliyi altında şagirdlər məktəbə əllərinə keçən hər şeyi deyil, müəyyən sahəni aydınlaşdıran müntəzəm sistemli əşyalar götürərsə, bu iş, şübhəsiz, onlara öhdələrinə götürdükləri hər hansı vəzifəyə ciddiyyət və diqqətlə yanaşmağı öyrədir. Belə təcrübələrin metodiki əhəmiyyətini də danmaq olmaz: şagirdlərin gətirdikləri materialların çoxundan coğrafiya dərslərində əyani vəsait kimi istifadə etmək olar; bunlar uşaqların coğrafi hadisələr haqqında kitablardan əxz etdikləri təsəvvürləri tamamlaya bilər. Məsələn: bu və ya digər rayona xas olan mədəni bitki nümunələri, səciyyə təşkil edən yerlərin və hadisələrin fotosəkilləri və s. belə metodlardan hesab edilir.

Müxtəlif vəsaitdən və hətta xəritələrdən ibarət olan belə sərgiləri yalnız coğrafiya məşğələləri üçün ayrılmış xüsusi otaqlarda təşkil etmək əlverişlidir.

Kabinet-muzeylərdə eksponatların yerləşdirilməsi üçün əsas şərt bunların yaxşı görülmə bilməsidir. Eksponatlar elə düzəldilməlidir ki, hər biri rahat görülmə bilsin, faydalı təsir bağışlasın və dərslər münasib olmasında şübhə oyatmasın. Xəritələr (bunlar, əlbəttə, çox olacaqdır) adi və hətta ən sadə dəstəklər üzərində qoyula bilər. Divar şəkilləri üçün taxtadan düzəlməmiş bir neçə sadə çərçivə hazırlanmalıdır, bunlar şüşəsiz olmalı və şəkil bənd etmək üçün heç bir şeyi olmamalıdır. Çünki şəkillər çərçivənin içəri tərəfinə basma mıxlarla bərkidilir və buna görə də asanlıqla dəyişdirilə bilər. Təbii tarixi və texnoloji kolleksiyalara gəlincə, bunlar üçün heç olmasa sadə, lakin kilidlənən şüşəli sərgi masası olmalıdır, çünki əks-təqdirdə materiallar tez itə bilər. Relyef maketləri, modellər, qlobuslar və müxtəlif cihazlar masa üzərinə qoyula bilər. Bir sözlə, kabinet-muzeydə vəsait düzülərkən adi sərgilər nümunə tutulmalıdır; buradakı fərq yalnız ondan ibarət olur ki, kabinet-muzeydə materialların təsnifi coğrafiyanın tədrisinin məqsədlərinə uyğunlaşdırılır. Bu məqsədlə elə tədris vəsaiti toplanmalıdır ki, öyrənilən ölkənin xüsusiyyətlərini əks etdirə bilsin. Onun obyektlərinin xüsusiyyətlərini mümkün qədər ətraflı surətdə göstərsin. Buradakı vəsait bir-birini tamamlamalıdır. Ölkənin relyef təsvirləri xəritədə mükəmməl təsvirini tapmalı, flora və faunanı, məhəlli canlandırma, evlərin və başqa binaların modellərini, yaşayış məntəqələrinin tiplərini göstərməli; süxurların, torpaq növlərinin və insan əməyi ilə istehsal olunan məmulatın nümunələri şagirdlərin öz ölkələrinin siması haqqındakı təsəvvürlərini tamamlamalıdır.

İzahedici yarlıq və yazıların əhəmiyyəti də nəzərdən qaçırıla bilməz: bunlar qısa və aydın olmalı, sərgiyə gələnlərin əsasən fikir vermələri olduqları ən mühüm cəhətləri göstərməlidir.